

MỘT THẾ GIỚI NGHỆ THUẬT ĐẦY HÌNH ẢNH VỀ LÀNG QUÊ, NGƯỜI MẸ, DÒNG SÔNG TRONG THƠ TẾ HANH

ThS. Bạch Thanh Vân

Khoa Tiếng Việt - Trường Đại học

KHXH&NV - ĐHQG Hà Nội

Trong quá trình sáng tạo thơ, hình ảnh có vai trò quan trọng. Nhà thơ thường thông qua hệ thống hình ảnh để biểu hiện cảm xúc của mình. Hình ảnh do vậy vừa là một đơn vị của một nội dung có ý nghĩa thẩm mỹ khách quan vừa là một nhân tố để biểu hiện cảm xúc. Nhà thơ Chế Lan Viên từng cho rằng: “Thơ là phải có hình ảnh”. Có người đã nói: triết học nghĩ bằng ý, tiểu thuyết nghĩ bằng nhân vật, thơ nghĩ bằng hình ảnh”. [1,74]. Khi nói về thơ, Tế Hanh không trực tiếp nói về hình ảnh, nhưng qua thơ ông, có thể thấy Tế Hanh là người coi trọng hình ảnh và có ý thức xây dựng một thế giới hình ảnh phong phú để biểu hiện thế giới cảm xúc đa dạng của tâm hồn ông.

Bằng trí tưởng tượng và khả năng liên tưởng mạnh mẽ, Tế Hanh đã bộc lộ khả năng tạo dựng hình ảnh thơ sống động. Ấn tượng về một thế giới nghệ thuật đầy hình ảnh đã được gợi ra từ tập thơ đầu tay của Tế Hanh - tập ***Nghẹn ngào***. Càng về sau này, khi cảm xúc ngày một phong phú, đối tượng phản ánh của thơ ngày một mở rộng, hiện thực đời sống ùa tràn vào thơ, thơ Tế Hanh càng có thêm những hình ảnh, sắc màu đường nét mới của cuộc đời, thế giới hình ảnh thơ ông càng phong phú đa dạng hơn.

Trở lại với thơ Tế Hanh, có thể thấy nét riêng trong thế giới hình ảnh thơ Tế Hanh so với các nhà thơ mới cùng thời. Nét riêng ấy, được quy định trước hết từ quan niệm nghệ thuật chi phối đối tượng phản ánh của nghệ thuật. Nói như Chế Lan Viên là từ cái “tặng” riêng của mỗi nhà thơ: “Về với cái gì gần gũi. Về làng cũ, về vườn xưa, về phương

Nam, về với bàn tay em, bên giếng giặt. Cảm giác thân quen, gần gũi là cảm giác toát ra từ thế giới thơ anh (Tế Hanh) [2,391]. Ngay từ trước cách mạng, thơ Tế Hanh đã hướng về hiện thực, nói những cái thực của đời sống, và gần gũi thân thương hơn cả là quê hương và những người dân chài quê hương ông. Và bởi thế, thế giới hình ảnh của thơ Tế Hanh là những hình ảnh thực. Trong khi các nhà thơ mới khác có xu hướng sử dụng nhiều hình ảnh xa lạ hoặc hình ảnh ảo. Thơ **Điêu tàn** của Chế Lan Viên đậm đặc những hình ảnh: sọ dừa, hồn ma, “Bao tuỷ nồng, não trắng với xương tàn”, là hình ảnh “Những đêm u tối”, “những chân trời vời vợi”, những “mồ hoang lạnh lẽo”, “và xương khô, và sọ người, và thịt nát”. Còn thiên nhiên thì:

*Đây, những tháp gầy mòn vì mong đợi
Những đèn xưa đổ nát dưới thời gian,
Những dòng sông vắng lẻ mình trong bóng tối
Những tượng Chàm lở lói rỉ rên than.*

(**Đọc sách - Điêu tàn**)

Thơ Hàn Mạc Tử cũng ngồn ngàng những hình ảnh ảo, dạng như “Trăng nằm sóng soãi trên cành liễu; Đợi gió đông về để lả lơi” (**Bẽn lẽn**). Thậm chí có những hình ảnh đến mức kỳ quái:

*Ta nằm trong vũng trăng đêm ấy
Sáng dậy điên cuồng mửa máu ra*

(**Say trăng**)

Và thơ Xuân Diệu với *Thơ thơ, Gửi hương cho gió*, có thể nói là một thế giới của những hình ảnh ảo hoặc đầy ước lệ. Trong thế giới thơ ấy, hình ảnh thơ Tế Hanh mang nét vẻ riêng, khác biệt: Nó là *hình ảnh thực*, khoẻ khoắn, dung dị và nồng hậu hơi thở của đời sống. Dường như nó là những mảnh thực của đời sống hiện hình trên trang thơ. Đó là khung cảnh làng chài lưới trong những hoạt động náo nức:

*Khi trời trong, gió nhẹ, sớm mai hồng
Dân trai tráng bơi thuyền đi đánh cá.
... Ngày hôm sau, ồn ào trên bến đỗ*

Khắp dân làng tấp nập đón ghe về

... Những con cá tươi ngon thân bạc trắng.

Là hình ảnh người “dân chài lưới làn da ngăm rám nắng - Cả thân hình nồng thở vị xa xăm”. Là hình ảnh người mẹ tảo tần bên *Chiếc rổ may* “Lặng lẽ bàn tay lặng lẽ đưa; Đắp từng miếng vá ấm con thơ. Là những hình ảnh nho nhỏ mà chỉ bằng sự chiu chắt, gắn bó trong tình cảm nhà thơ mới cảm nhận và đưa được vào thơ:

Lơ thơ chỉ rối sợi con con

Những cái kim hư, hột nút mòn

Tần tiện để dành trong lọ nhỏ

Vải lành gói ghém mất khoanh tròn

(Chiếc rổ may)

Thực mà không thô, bởi những hình ảnh thơ của Tế Hanh được tắm nhuần trong cảm xúc tinh tế của nhà thơ, một tâm hồn có “khả năng nhìn thấy hồn sự vật”: “Cánh bướm giương to như mảnh hồn làng”. Càng gắn bó với cuộc đời, cái thực và cái thơ của cuộc sống như những lớp phù sa, bồi đắp thêm chất thực và chất thơ cho thế giới hình ảnh của thơ Tế Hanh, khiến hình ảnh thơ Tế Hanh vừa khoẻ khoắn, chân thực hơn, đồng thời cũng “huyền diệu” hơn. Xôn xao trong thơ ông, những hình ảnh mới của cuộc sống:

Đôi hàng đào mạn vây sân biếc

Đón gió mùa xuân thổi Điện Biên

(Đến Mộc Châu)

... Nông trường ta rộng mênh mông

Trắng lên, trắng lặn vẫn không ra ngoài...

(Nông trường cà phê)

Trên nền hiện thực, trên cái gốc thực, hình ảnh trong thơ Tế Hanh thường giữ nguyên dạng thức vốn có trong cuộc sống, được tạo nên do cái nhìn, cái cảm của nhà thơ. Dường như nhà thơ “búng” được nó từ cuộc đời, đem “trồng” nó vào nghệ thuật, vào trong thơ:

...Chỉ đun một ấm nước con

*Đã nghe mùi vị thấm ngon đậm lòng
Thơm như vị nếp ở trong
Nước xanh màu vối như lông ánh trắng
Thêm nhà bấy trẻ ngủ lẫn
Nằm như cá xếp thẳng băng một hàng.*

(Cây vối)

*... Khi bờ tre riu rít tiếng chim kêu
Khi mặt nước chập chờn con cá nhảy
Bàn bè tùm năm tùm bảy
Bầy chim non bơi lội trên sông*

(Nhớ con sông quê hương)

Nhưng cuộc sống vốn có muôn điều “huyền diệu” làm say đắm lòng người; Với tâm hồn nhạy cảm và tấm lòng yêu da diết cuộc đời, thơ Tế Hanh khơi hoà vào cái mạch diệu huyền ấy của cuộc đời. Và cùng với nó, khả năng liên tưởng độc đáo, sáng tạo của nhà thơ, khiến thể giới hình ảnh thơ Tế Hanh có thêm chất “ảo”, vẻ đẹp quyến rũ, mở ra những liên tưởng rộng dài, độc đáo nơi người đọc:

*... Mùa thu đã đi qua còn gửi lại
Một ít vàng trong nắng trong cây
Một ít buồn trong nắng, trong mây...*

(Chợ tình ở Hàng Châu)

*... Khi nắng loé hàng mi qua cửa động
Khi sóng trào tóc quán đào chon von
Khi mây chập chờn ẩn hiện đầu non
Khi mưa lẫn xanh trời và biếc bể*

(Giấc mộng diệu huyền)

*... Trên hoa trắng sáng một vùng
Dưới trắng hoa nở bồng bồng nhụy bông
Hoa là trắng đậu cành cong
Trắng là hoa ngự trời trong ngời ngời...*

(Hoa nở theo trăng)

*... Mười lăm, mười tám thơ ngậy
Mắt đầy cả nắng, hồn đầy cả trăng*

(Giấc mộng xuân)

*... Anh như người bốn phía mưa rơi
Em bỗng đến và cuộc đời hừng nắng...*

(Giữa anh và em)

Tuy nhiên không phải lúc nào Tế Hanh cũng thành công trong sáng tạo hình ảnh. Một đôi khi, “sống vội”, cảm xúc chưa đủ độ chín, Tế Hanh vẫn vội vã đưa vào thơ, những hình ảnh thiếu nhuần nhị, nó chỉ mang ý nghĩa cứu cánh cho một sự miêu tả đơn thuần: “Quê ta mùa này biển lắm cá; Cá thơ ngon lắm thịt thơm dày; Cá chuồn dài tới gần hai tấc; Cá nục to bằng ba ngón tay” (*Ra biển đánh cá*). Ở đó, thơ Tế Hanh đã thiếu mất một “kỹ thuật” cơ bản - Cái tạo nên sự sống, tạo nên cốt lõi của hình ảnh thơ ông mà Chế Lan Viên đã phát hiện tinh tế: “Anh thổi cái tình người vào hạt giống mây cây, chòm sao, tên lửa, vào cái tên sao trên trời hay tên phố phường dưới đất. Làm cho nó quỵện với tình người, cho nó có hồn người... ừ, cái hồn như mảnh hồn làng anh từng viết”. [2,394]. Thơ Tế Hanh cũng có những hình ảnh tượng trưng trên cơ sở sự liên tưởng hài hoà của cảm xúc. Ở bài thơ “Đêm nay” chẳng hạn, nhà thơ sử dụng hình ảnh ánh trăng tượng trưng cho tình yêu của người con gái với người mình yêu mặc thời gian và thử thách:

*Đêm nay trăng lại với mình
Trăng thơ bát ngát trăng tình chơi vơi
Suốt đêm trăng sáng em ơi
Tưởng như trăng sáng suốt đời của anh.*

Những hình ảnh tượng trưng của chim muông, sông, biển, hoa lá cỏ cây cũng được nhà thơ vận dụng khéo léo để thể hiện tình cảm, nỗi lòng của nhà thơ trên nhiều mức độ khác nhau:

*Con sóng từ xa khơi tiến đến
Lượn dài uể chuyển cánh tay giăng
Uốn mình như múa theo chân gió
Hơi thở phồng trên mặt phẳng bằng*

(Biển)

Nhưng sở trường của Tế Hanh là ở sự sáng tạo những hình ảnh cụ thể: gần gũi. Tế Hanh có khuynh hướng “chớp” dựng hình ảnh từ một góc hẹp, hình ảnh thơ ông do vậy thường không mang những kích cỡ lớn, những cảnh hoành tráng, toàn cảnh, mà thường là những *hình ảnh cụ thể, nhỏ gọn và dung dị* không chói gắt về màu sắc. Điều đó, rất phù hợp với cái “tạng” cảm xúc và quan niệm thẩm mỹ của nhà thơ. Những hình ảnh bên “Cái giếng đầu làng”.

*...Em đi gánh nước, đôi vai mịn
Đôi gánh cong cong uốn dẻo mềm
... Em múc trao anh gàu nước mát
Mặt nước hoà đôi bóng chúng mình
... Lau giọt mồ hôi, đứng bên đường
Uống ngụm nước đựng trong lòng nón*

(Cái giếng đầu làng)

Hình ảnh con sông quê hương sau ngày giải phóng trở về:

*... Vẫn một dòng xanh mát dịu dàng trôi
... Tre thưa thớt, ngập tràn lau cỏ
Trong ánh nắng ngả nghiêng theo chiều gió*

(Trở lại con sông quê)

Hình ảnh “dễ thương” của làng quê, với khu vườn, với nếp nhà:

*Cũ cùng mái rợp quen mưa nắng
Bờ ngõ khêu hoài nổi vấn vương*

(Dễ thương)

Mái tranh rạ cũ tắm lòng son

(Sông Đáy)

*... Cánh cổng đi vào run rẩy đưa
Lối đi cỏ rậm phủ che vừa
Ngôi nhà mái cũ rêu in lớp
Hé bức rèm đờn đỡ nắng mưa*

(Vườn cũ)

*... Thương bụi chuỗi hàng đũa bóng toả
Cái giếng đầu làng, nước lọc như gương*

(Cái chết của em Ái)

Cả những khi cần phác hoạ những cảnh rộng lớn, lớn hơn, Tế Hanh cũng vẫn dùng những hình ảnh cụ thể. Viết về mùa thu vàng Yanta thơ mộng, ông tạo những hình ảnh chi tiết cụ thể:

*... Cây sên màu vàng đậm
Cây dương mâm vàng tươi
Cây phong vàng cả tấm
... Trời trong tận không trung
Biển lặng đến xa cùng*

(Mùa thu Yanta)

Từ đó tạo nên bức tranh nhiều màu sắc, có sức truyền cảm về một khung cảnh rộng lớn của nước Nga và rất nhiều những hình ảnh nhỏ, gắn với những nỗi niềm, những tâm tình của nhà thơ:

*... Góc sân ánh nắng như lưu luyến
Dừng lại trên chùm hoa báo mưa*

(Hoa báo mưa)

... Mây đây trời, rơi rớt nắng mong manh

(Rét nằng Bân)

*... Trời màu xanh, nước cũng màu xanh
Sợi gió đến se cùng sợi liễu*

(Em ở đâu)

*... Lá phong đỏ như mối tình đượm lửa
Hoa cúc vàng như nỗi nhớ dây dưa*

(Bài thơ tình ở Hàng Châu)

Thế giới hình ảnh trong thơ Tế Hanh được sáng tạo bằng tư duy nghệ thuật độc đáo, bằng thi pháp mang dấu ấn tài hoa và tinh tế của nhà thơ. Chính thế giới hình ảnh thơ này đã góp phần thể hiện phong cách nghệ thuật của Tế Hanh tạo nên vẻ đẹp và sức truyền cảm của thơ ông và ghi nhận một dấu nét đậm của thơ Tế Hanh trong nền thơ Việt Nam hiện đại.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Chế Lan Viên, *Suy nghĩ và bình luận*, NXB Văn học, H. 1992.
2. Chế Lan Viên, *Tế Hanh hay thơ và cách mạng* (Lời bạt tuyển tập thơ Tế Hanh). NXB Văn học, H. 1987.
3. Trần Đình Sử, *Những thế giới nghệ thuật thơ*. NXB Giáo dục, H. 1995.
4. Mã Giang Lân, *Tế Hanh của quê hương*, Văn học và Tuổi trẻ.
5. Hà Minh Đức, *Tế Hanh - Một tâm hồn thơ giàu cảm xúc*. (Trang nhà văn và tác phẩm, NXB văn học, H. 1971).
6. Tế Hanh, *Mấy suy nghĩ về thơ*. Tạp chí văn học, số 4, 1996.